

ДОСВІД ПОЛЬЩІ У ФІСКАЛЬНІЙ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ В УКРАЇНІ

© 2017 САРНЕЦЬКА Я. А.

УДК 336.143.2-048.74(438:477)

Сарнецька Я. А. Досвід Польщі у фінансовій децентралізації та перспективи його використання в Україні

Метою статті є визначення теоретико-методологічних засад розвитку місцевих фінансів, аналіз децентралізації влади, що має на меті перерозподіл повноважень між органами місцевого самоврядування та державної влади в процесі реформи. Досліджено розвиток процесу децентралізації України та за кордоном; розкрито проблемні аспекти процесу децентралізації та основні зміни в законодавстві України. Оцінено нинішній стан децентралізації місцевих бюджетів; виявлено основні проблеми в місцевому самоврядуванні України та проаналізовано стан децентралізації зарубіжних країн. Запропоновано шляхи вдосконалення реалізації реформи децентралізації задля забезпечення сталого розвитку територій. На теоретичних засадах фінансової децентралізації проаналізовано й обґрунтовано суттєві способи підвищення рівня децентралізації в Україні, що пов'язані з переходом від теоретичних аспектів проведення реформи до конкретних практичних основ запровадження їх у дію.

Ключові слова: децентралізація, фінансова децентралізація, місцеві фінанси, місцеве самоврядування, бюджетна політика, адміністративно-територіальна одиниця.

Табл.: 3. Бібл.: 11.

Сарнецька Яна Анатоліївна – асистент, кафедра фінансів, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана (просп. Перемоги, 54/1, Київ, 03057, Україна)

E-mail: zozulya_yana@bigmir.net

УДК 336.143.2-048.74(438:477)

UDC 336.143.2-048.74(438:477)

Сарнецкая Я. А. Опыт Польши в фискальной децентрализации и перспективы его использования в Украине

Целью статьи является определение теоретико-методологических основ развития местных финансов, анализ децентрализации власти, что является целью перераспределения полномочий между органами местного самоуправления и государственной власти в процессе реформы. Исследовано развитие процесса децентрализации Украины и за рубежом; раскрыты проблемные аспекты процесса децентрализации и основные изменения в законодательстве Украины. Оценено нынешнее состояние децентрализации местных бюджетов; выявлены основные проблемы в местном самоуправлении Украины, и проанализировано состояние децентрализации зарубежных стран. Предложены пути совершенствования реализации реформы децентрализации для обеспечения устойчивого развития территорий. На теоретических принципах фискальной децентрализации проанализированы и обоснованы существенные способы повышения уровня децентрализации в Украине, связанные с переходом от теоретических аспектов проведения реформы в конкретные практические основы введения их в действие.

Ключевые слова: децентрализация, бюджетная децентрализация, местные финансы, местное самоуправление, бюджетная политика, административно-территориальная единица.

Табл.: 3. Библ.: 11.

Сарнецкая Яна Анатольевна – ассистент, кафедра финансов, Киевский национальный экономический университет им. В. Гетьмана (просп. Победы, 54/1, Киев, 03057, Украина)

E-mail: zozulya_yana@bigmir.net

Sarnetska Ya. A.

The Poland's Experience in Fiscal Decentralization and Prospects for its Use in Ukraine

The article is aimed at defining theoretical and methodological bases of development of local finances, analyzing decentralization of power, which is the purpose of redistribution of powers between local self-government bodies and the State authorities in the process of reform. Development of the process of decentralization in Ukraine and abroad has been researched; problematic aspects of the decentralization process and the main changes in the legislation of Ukraine have been disclosed. The current status of decentralization of local budgets has been assessed; the main problems in local self-government of Ukraine have been identified, and the status of decentralization in foreign countries has been analyzed. Ways to improve implementation of decentralization reform in order to ensure sustainable development of territories have been suggested. On the basis of the theoretical principles of fiscal decentralization significant ways to increase the level of decentralization in Ukraine, related to the transition from theoretical aspects of the reform to concrete practical implementation, have been analyzed and substantiated.

Keywords: decentralization, budget decentralization, local finances, local government, budget policy, administrative-territorial unit.

Tbl.: 3. Bibl.: 11.

Sarnetska Yana A. – Assistant, Department of Finance, Kyiv National Economic University named after V. Hetman (54/1 Peremohy Ave., Kyiv, 03057, Ukraine)

E-mail: zozulya_yana@bigmir.net

В умовах швидких темпів розвитку сучасної світової економіки набуває розвитку процес децентралізації місцевих бюджетів. Досить позитивна ідея децентралізації місцевих фінансів у країнах Європи дала позитивний результат у підвищенні рівня якості життя населення. Органи місцевого самоврядування отримали можливість мати якісне медичне обслуговування, дороги, фахову освіту для учнів всіх рівнів. Саме завдяки децентралізації країни Європи отримали підвищення

рівня соціального захисту населення, покращення екологічного стану довкілля. Через систему місцевих бюджетів відбувається не тільки розподіл і перерозподіл фінансових ресурсів, а й проведення ефективної та раціональної бюджетної політики. Саме тому особливо актуальним на сьогодні є підвищення темпів економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Визначенню ролі місцевих фінансів, удосконаленню відносин органів місцевого самоврядування України,

ефективності реалізації реформи бюджетної системи на місцевому рівні присвячено праці відомих учених, таких як В. Андрущенко [1], Т. Бондарук, І. Луїна, О. Кириленко [10, с. 7], В. Кравченко [9, с. 43], М. Карлін, В. Опарін, К. Слухай, О. Сунцова, В. Суторміна, В. Федосов, І. Юрій [11, с. 272] та ін. Співвідношення централізації та децентралізації розглянуто в положеннях, висунутих Дж. Уолісом та У. Оутсом.

Поняття «децентралізація влади в системі державного управління» відображає цілеспрямований процес, орієнтований на покращання державного управління, включає в себе переміщення від вищих до нижчих рівнів органів державної влади й місцевого самоврядування [2, с. 452].

Слід зазначити, що державна влада в Україні лишається централізованою, а органи місцевого самоврядування дотепер не стали повноцінним суб'єктом територіального розвитку та представником інтересів відповідних територіальних громад. Тому актуальним є вивчення досвіду стабілізації й оздоровлення місцевих фінансів зарубіжних країн і формування пропозицій щодо проведення певних заходів в Україні.

Можна стверджувати, що децентралізація влади в Україні є позитивним кроком розвитку економіки сучасної країни завдяки незалежності місцевого самоврядування та підвищенню його активності, зміцненню демократії на місцях. Однак важливим залишається питання спроможності органів місцевого самоврядування самостійно впроваджувати ідеї, націлені на розвиток регіонів, та їх забезпечення. В Україні існує багато депресивних територій, на яких буде досить складно створити фінансові самодостатні структурні підрозділи місцевого управління. Виходячи з цього можна сказати, що такі регіони навряд чи зможуть обійтися без допомоги державних органів влади. Перш ніж проводити процес децентралізацію влади, необхідно зрозуміти й усвідомити, за рахунок чого може існувати місцевий бюджет як самостійна та незалежна одиниця. У кожній конкретній державі цьому має передувати обговорення стратегії реформ із урахуванням наявної культури регіону, його самостійності та джерел наповнення бюджету. Слід зазначити, що реформоване місцеве самоврядування має стати базисом для формування та функціонування громадянського суспільства. Саме децентралізація системи державної влади приведе до подальшої демократизації суспільних відносин, тому що вона передбачає не розділення країни, а створення можливостей для розвитку всього державного простору на основі пріоритету повноважень територіальних громад як джерела муніципальної, незалежної від держави влади, врешті-решт, це дасть змогу проводити демократизацію знизу догори [4, с. 38–39].

При проведенні фіскальної децентралізації важливо враховувати досвід певних країн. Економіка України схожа на економіку Польщі (табл. 1).

З вищенаведеної таблиці можемо побачити, що параметри для проведення реформ України і Польщі досить схожі. Але незначна розбіжність прослідковується у майже вдвічі вищій густоті населення у Польщі,

ніж в Україні, що може впливати на кількість населення у громаді. Також, на відміну від Польщі, Україна не парламентська, а парламентсько-президентська республіка, що може мати вплив на способи та механізми прийняття рішень під час проведення реформ і впливати на те, де знаходитимуться центри прийняття рішень. Ще однією відмінністю є те, що в Україні однопалатний, а не двопалатний, як у Польщі, парламент, але це не має суттєвого впливу на хід проведення реформ [8].

Таблиця 1

Порівняння політичних, географічних і соціальних параметрів Польщі й України

Параметри	Польща	Україна
Площа, тис. км ²	312,7	603,5
Населення, млн осіб	38,5	42,5
Густота населення (осіб на км ²)	122	77,8
Кількість населених пунктів	923 міста, 52,5 тисяч сіл	457 міст, 886 селищ міського типу, 28,6 тисяч сіл
Форма державного устрою	Унітарна держава	Унітарна держава
Різновид форми правління	Парламентська республіка	Парламентсько-президентська республіка
Парламент	Двопалатний	Однопалатний
Виборча система	Пропорційна	Змішана

Джерело: складено автором на основі [8].

Структура місцевого самоврядування в Польщі є результатом двох хвиль реформи децентралізації. Перша хвиля відбулася в 1989–1990 рр., коли система місцевого самоврядування була введена на рівень гміни (муніципалітет у Польщі). Реформа місцевого самоврядування була одним із головних пріоритетів першого посткомуністичного уряду, який було сформовано у вересні 1989 р. Швидкі, але інтенсивні приготування дозволили прийняти новий закон про місцеве самоврядування в березні 1990 р., за яким пішли місцеві вибори у травні 1990 р. і Радикальна децентралізація фінансових повноважень у січні 1991 р. [3, с. 38]. На основі реформи 1990 р. було впроваджено виборне самоврядування лише на рівні гміни; верхні яруси територіальних підрозділів продовжували керуватися державною адміністрацією. На другому етапі реформи в 1999 р. були створені два нових рівня виборних субнаціональних урядів: повіт і воєводство (регіон) [4].

На сьогодні існують три рівні територіальних урядів, а саме 16 воєводств, які, своєю чергою, поділяються на 2489 гмін, 380 повітів, а також 65 міст, що мають статус міських повітів. Більшу частину державної власності було передано гмінам. Це майно приносило гмінам близько 7 % всіх доходів громади, в основному від його оренди [5]. За Конституцією Польщі гміни є основною територіальною одиницею.

Їм належить право власності й інші майнові права. Самостійність одиниць територіального управління підлягає судовому захисту. Такий статус надавав їм право захищатися в суді, без будь-якого обмеження з боку центральної влади. Також одиниці територіального самоуправління мають право встановлювати розміри місцевих податків і зборів на власний розсуд, в межах чинного законодавства (табл. 2).

Всі керівні посади у Польщі виборні. Виборці можуть відкликати їх з посад через місцеві референдуми.

Інші питання вирішуються також через референдуми. Проводяться консультації серед громадян щодо використання коштів бюджету. Тож можемо продемонструвати систему місцевого самоврядування Польщі та України (табл. 3).

Вплив центральної влади Польщі на місцеву обмежений, проте діяльність територіального самоуправління підлягає нагляду з точки зору законності їхніх дій. Контроль у регіонах здійснює Голова Ради Міністрів і воєвод, фінансовий нагляд за діяльністю місцевого

Таблиця 2

Характеристика системи адміністративно-територіального устрою Польщі й України

Україна	Польща
Область складається з районів і є територіальною основою організації і діяльності органів виконавчої влади та органу місцевого самоврядування – обласної ради, яка представляє спільні інтереси громад, що належать до області	Воєводство є адміністративною одиницею найвищого рівня в Польщі. З 1999 р. є одиницею місцевого самоврядування. Кількість воєводств – 16
Район складається з громад. Кожна земельна ділянка у межах району належить до території однієї з громад цього району. Район є територіальною основою організації та діяльності органів виконавчої влади та органу місцевого самоврядування – ради району, яка представляє спільні інтереси громад, що належать до району	Воєводства поділяються на сільські та міські <i>powiati</i> . Кількість повітів – 380 сільських і 66 міських (міста на правах повіту)
Громада, яка включає один або декілька населених пунктів, є територіальною основою здійснення місцевого самоврядування жителями населених пунктів, що розташовані на території громади, формування і діяльності органів місцевого самоврядування	Гміни можуть поділятися на дрібніші одиниці: поселення або ділянки у містах і солтиства у сільській місцевості. Ці адміністративні одиниці підпорядковані гміні

Джерело: складено за [8].

Таблиця 3

Характеристика системи місцевого самоврядування Польщі й України

Польща	Україна
1	2
<p>Базовий рівень самоврядування – гміни.</p> <p>Компетенції гміни – усі публічні завдання, не передбачені для інших суб'єктів; задоволення колективних потреб спільноти; виконання завдань, делегованих центральним урядом</p>	<p>Базовий рівень самоврядування – територіальна громада, яка є сукупністю жителів поселень громади.</p> <ul style="list-style-type: none"> – Територіальна громада здійснює місцеве самоврядування, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування, шляхом самостійного регулювання суспільних справ місцевого значення та управління ними в межах Конституції і законів України. – Органами місцевого самоврядування громади є рада громади як представницький орган та виконавчі органи самоврядування громади, які є підконтрольними та підзвітними раді громади
<p>Другий рівень самоврядування – повіт. На відміну від гміни повіт виконує ті публічні завдання, які надані йому законами. Повіт, як і гміна, є юридичною особою, і його самостійність підлягає судовому захисту. Повіт виконує те, чого гміна виконати не може. Повіт не має жодних контрольних або керівних повноважень щодо гміни</p>	<p>Другий і третій рівні самоврядування – райони й області. Наявні органи самоврядування – відповідні ради та їх виконкоми. Ради представлятимуть спільні інтереси громад при регулюванні питань, які відповідно до принципу субсидіарності не можуть бути реалізованими на рівні громад.</p> <p>Обласна, районна рада:</p> <ul style="list-style-type: none"> – будуть затверджувати обласний, районний бюджети для виконання спільних проектів, у тому числі за рахунок коштів, залучених на договірних засадах з місцевих бюджетів, та контролю його виконання; – вирішуватимуть інші питання, віднесені законом до їх компетенції.
<p>Третій рівень місцевого самоврядування – воєводство. Реалізує регіональні інтереси держави.</p> <p>1. Закон затверджує самостійність і власну юрисдикцію воєводства як одиниці самоврядування, а також дуалістичну модель управління воєводством двома окремими структурами:</p>	

1	2
<ul style="list-style-type: none"> – виконавчий орган регіонального самоврядування на чолі з маршалком – урядова адміністрація на чолі з воєводою. <p>2. Основне поле діяльності: економічний розвиток, міжнародна економічна співпраця, стимулювання ринкової конкуренції та інновацій, розвиток національної та локальної свідомості.</p> <p>3. Воєводство відповідальне за створення стратегії розвитку регіону та проведення регіональної політики, яка складається із забезпечення умов економічного розвитку, розбудови соціальної і технічної інфраструктури, пошуку і поєднання публічних і приватних коштів, підтримки освіти й науки, забезпечення співпраці між наукою і промисловістю, охорони природи й культурної спадщини.</p> <p>4. Воєвода є представником Ради міністрів у воєводстві та органом нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування з точки зору законності:</p> <ul style="list-style-type: none"> – як представник Ради міністрів воєвода: пристосовує до місцевих умов цілі політики Ради міністрів, а також координує та контролює виконання завдань, які з цього випливають; – забезпечує взаємодію усіх органів урядової та самоврядної адміністрації, які діють у воєводстві, а також керує їх діяльністю у сфері запобігання загрозам життю, здоров'ю або майну, а також загрозам навколишньому середовищу, безпеці держави та підтримці громадського порядку тощо; – виконує та координує завдання у сфері оборони та безпеки держави, також у сфері кризового управління, що випливають з окремих законів 	<p>2. Обласна рада також затверджуватиме регіональну програму соціально- економічного та культурного розвитку області і контролюватиме її виконання.</p> <p>3. Виконавчим комітетам районної, обласної ради відповідно до закону можуть бути делеговані окремі повноваження органів виконавчої влади. Держава фінансує здійснення цих повноважень у повному обсязі. При цьому виконавчий комітет районної, обласної ради з питань здійснення ними делегованих повноважень будуть підконтрольними органам виконавчої влади, що делегували такі повноваження.</p> <p>4. Для нагляду за додержанням Конституції і законів у регіонах буде вводитися інститут префекта</p>

Джерело: складено за [8].

самоврядування здійснюють регіональні розрахункові палати, Президент Польщі не може впливати на місцеву владу.

Тож на сьогодні існує ряд проблем в українській децентралізації, а саме:

- ✦ порушення принципу субсидіарності (дотепер повноваження органів місцевого самоврядування залишаються обмеженими та нечітко розмежованими із функціями місцевих державних адміністрацій. Це знижує спроможність органів місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України);
- ✦ місцеві бюджети залишаються слабкими та залежними від державного уряду (органи місцевого самоврядування мають обмежені повноваження у частині формування місцевих бюджетів. Є постійний дефіцит фінансових ресурсів місцевих бюджетів на виконання делегованих державою місцевому самоврядуванню повноважень. Дохідна база формування місцевих бюджетів є низькою. Держава часто не має коштів для виконання державних зобов'язань з фінансування делегованих повноважень);
- ✦ невирішення питань щодо землі (землі, які знаходяться на території сільських, селищних

і міських рад, але не входять до земель населених пунктів, не підпадають під юрисдикцію органів місцевого самоврядування. Місцеві громади усунені від розпорядження земельними ділянками за межами населених пунктів і позбавлені впливу на рішення щодо надання їх в оренду, зміни цільового призначення земельних ділянок приватної власності. З цього виникає питання: який суб'єкт має розпоряджатися земельними ресурсами за межами населених пунктів?);

- ✦ невідповідність адміністративно-територіальному устрою (серед основних недоліків чинного адміністративно-територіального устрою називають значні диспропорції між адміністративно-територіальними одиницями того самого рівня, розривність цілісної території адміністративно-територіальних одиниць, перебування територіальних громад сіл, селищ, міст у складі інших територіальних громад та на територіях інших адміністративно-територіальних одиниць) [6].

ВИСНОВКИ

Отже, серед найбільш актуальних проблем місцевого самоврядування є такі:

- ✦ законодавча невизначеність територіальної основи місцевого самоврядування, надмірна централізація повноважень і ресурсів;
- ✦ збереження централізованої моделі формування доходів місцевих бюджетів; значна частка трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів, високий рівень їхньої дотаційності;
- ✦ економічна неспроможність переважної більшості територіальних громад, органів місцевого самоврядування щодо здійснення власних і делегованих повноважень;
- ✦ відсутність чіткого розподілу повноважень між рівнями, органами та посадовими особами місцевого самоврядування;
- ✦ невідповідність механізму делегування місцевими радами повноважень місцевим державним адміністраціям;
- ✦ не вирішеними залишаються земельні питання, зокрема, питання прозорого регулювання землевідведення, реєстрації прав на землю тощо.

В Україні можливо забезпечити розвиток децентралізації здійснивши реформи в різноманітних напрямках роботи органів місцевого самоврядування. Основними напрямками роботи в плані управління територіальним розвитком мають стати:

- ✦ упорядкування основних видаткових повноважень між рівнями бюджетів на основі принципу субсидіарності (наближення фінансування до рівня, де надаються ті чи інші функції) [7];
- ✦ зміцнення дохідної бази місцевих бюджетів;
- ✦ посилення стимулюючих чинників у роботі органів місцевого самоврядування щодо наповнюваності дохідної частини бюджету;
- ✦ надання територіальним громадам права розпоряджатися земельними ресурсами в межах своєї території, об'єднувати своє майно та ресурси в рамках співробітництва територіальних громад. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрущенко В. Л. Міжбюджетні відносини в Україні і міжнародний досвід. *Збірник наукових праць Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2013. Вип. 2. С. 5–10.
2. Мінченко Р. М. Проблеми децентралізації державної влади і їх взаємодія з місцевим самоврядуванням в Україні. *Держава і право. Юрид. і політ. науки*. 2008. Вип. 39. С. 299–308.
3. Белей Л. Децентралізація будить у звичайних громадян відповідальність за свою малу батьківщину. *Український тиждень*. 2014. № 17–18. С. 38–39.
4. В Польше бюджеты местных общин составляют треть бюджета страны – Глава Союза польских городов Анджей Поравский. URL: <http://decentralization.gov.ua/reform/item/id/91>
5. Ганущак Ю. Реформа територіальної організації влади. Київ: Софія-А, 2013. 160 с.
6. Роз'яснення Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» від 01.04.2014 р.

№ 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

7. Децентралізація та ефективне місцеве самоврядування: [навч. посіб. для посадовців органів влади та фахівців з розвитку місцевого самоврядування]. Київ: ПРООН/МПВСР, 2016. 269 с.

8. Крат М., Софій О. Порівняльний аналіз процесу децентралізації України та Польщі: [аналіт. записка]. URL: <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protseesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>

9. Кравченко В. І. Місцеві фінанси України. Київ: Знання; КОО, 1999. 487 с.

10. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів: монографія/за ред. І. О. Луїної. Київ: НАН України; Ін-т економіки та прогнозування, 2010. 320 с.

11. Теорія фінансів: підручник/заг. ред. В. М. Федосов, С. І. Юрій. Київ: Центр учб. літ., 2010. 576 с.

Науковий керівник – Опарін В. М.,
доктор економічних наук, професор кафедри фінансів
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана

REFERENCES

Andrushchenko, V. L. "Mizhbudzhetni vidnosyny v Ukraini i mizhnarodnyi dosvid" [Inter-budgetary relations in Ukraine and international experience]. *Zbirnyk naukovykh prats Iripniskoi finansovo-yurydychnoi akademii (ekonomika, pravo)*, no. 2 (2013): 5-10.

Belei, L. "Detsentralizatsiia budyt u zvychaynykh hromadian vidpovidalnist za svoiu malu batkivshchynu" [Decentralization raises the responsibility of ordinary citizens for their little homeland]. *Ukrainskyi tyzhden*, no. 17-18 (2014): 38-39.

Detsentralizatsiia ta efektyvne mistseve samovriaduvannia [Decentralization and effective local self-governance]. Kyiv: PROON/MPVSR, 2016.

Dyversyfikatsiia dokhodiv mistsevykh biudzhetyv [Diversification of local budget revenues]. Kyiv: NAN Ukrainy; In-t ekonomiky ta prohnozuvannia, 2010.

Hanushchak, Yu. *Reforma terytorialnoi orhanizatsii vlady* [Reform of the territorial organization of power]. Kyiv: Sofiia-A, 2013.

Krat, M., and Sofii, O. "Porivnialnyi analiz protseesu detsentralizatsii Ukrainy ta Polshchi" [Comparative analysis of the process of decentralization of Ukraine and Poland]. <http://dialog.lviv.ua/wp-content/uploads/2017/10/Porivnyalniy-analiz-protseesu-detsentralizatsiyi-Ukrayini-ta-Polshhi.pdf>

Kravchenko, V. I. *Mistsevi finansy Ukrainy* [Local Finances of Ukraine]. Kyiv: Znannia; KOO, 1999.

[Legal Act of Ukraine] (2014). <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80>

Minchenko, R. M. "Problemy detsentralizatsii derzhavnoi vlady i yikh vzaiemodiia z mistsevym samovriaduvanniam v Ukraini" [Problems of decentralization of state power and their interaction with local self-governance in Ukraine]. *Derzhava i pravo. Yuryd. i polit. nauky*, no. 39 (2008): 299-308.

Teoriia finansiv [Theory of Finance]. Kyiv: Tsentr uchb. lit., 2010.

"V Polshche byudzhety mestnykh obshchin sostavlyayut tret byudzheta strany – Glava Soyuzu polskikh gorodov Andzhey Poravskiy" [In Poland, the budgets of local communities make up a third of the country's budget – the Head of the Union of Polish Cities Andrzej Porawski]. <http://decentralization.gov.ua/reform/item/id/91>